

De arbeidsmarkt

Een arbeidsmarkt waarop meer dan 700.000 personen bereid zijn tegen de gangbare loonvoet een baan te accepteren, maar zo'n baan niet kunnen vinden, functioneert niet goed. Naar de mening van de auteur van dit artikel heeft het disfunctioneren van de arbeidsmarkt twee redenen, te weten loonrigiditeit en institutionele rigiditeit. Als gevolg van deze starheden reageren lonen en werkgelegenheid bij bedrijven met grote vertragingen op externe 'schokken', zoals de twee oliecrises met bijbehorende gevolgen voor de internationale conjunctuur. In dit artikel wordt op beide rigiditeiten nader ingegaan. Volgens de auteur verklaren ze voor een deel de problemen op de arbeidsmarkt en wijzen ze de weg naar een (structurele) oplossing. Het artikel wordt gevolgd door een commentaar van H.A. van Stiphout, die pleit voor herverdeling van werk in de vorm van arbeidsduurverkorting.

PROF. DR. IR. A. KAPTEYN*

Starre lonen en hun gevolgen

In het rapport *Het werkgelegenheidswonder in de Verenigde Staten: mythe of werkelijkheid*, dat door de SEO is vervaardigd in opdracht van de OSA 1), worden verschillende studies besproken die tot de conclusie leiden dat lonen in de Verenigde Staten 'nominaal rigide' zijn en die in Europa 'reëel rigide'. Met nominale rigiditeit wordt bedoeld dat de nominale waarde van lonen zich niet snel aanpast. Dit houdt in dat lonen in tijden van sterke prijsstijgingen reëel dalen. Met reële rigiditeit wordt bedoeld dat de reële waarde van lonen moeilijk verandert. Dit betekent uiteraard dat prijsstijgingen leiden tot overeenkomstige loonstijgingen.

In het rapport wordt ook een aantal studies besproken die de invloed van de ruimte of krapte op de arbeidsmarkt op de nominale loonontwikkeling onderzoeken. Hoewel de resultaten van de studies niet geheel overeenstemmen, bestaat de indruk dat de nominale loonontwikkeling in de Verenigde Staten sterker reageert op de arbeidsmarktsituatie dan die in Nederland. Ook in het *Centraal economisch plan 1986* (CEP) wordt dit geconstateerd.

Het gevolg van een en ander is, dat de reële lonen in Nederland een veel grotere starheid vertonen dan die in de Verenigde Staten. Voor die starheid zijn verscheidene verklaringen te geven, zoals de mate van prijsindexatie van lonen, de mate van centralisatie en synchronisatie van de loononderhandelingen en de gemiddelde duur van collectieve arbeidsovereenkomsten. Al deze factoren blijken in Nederland in de richting van een grotere starheid te werken.

De reële starheid van lonen in combinatie met een sterk stijgende collectieve-lastendruk heeft in Nederland tot een omvangrijke afwenteling geleid, waardoor de rendementen in bedrijven tot een zeer laag niveau zijn gedaald. Met name de tweede energiecrisis heeft de rampzalige gevolgen daarvan voor de werkloosheid zeer zichtbaar gemaakt 2).

De genoemde reële starheid is vooral een neerwaartse starheid geweest. De 'what-if' simulatie die in het CEP wordt gepresenteerd laat zien dat een gematigder loonkostenontwikkeling (mede mogelijk gemaakt door een beheersing van de collectieve uitgaven) een zeer substantieel effect op de werkgelegenheid had kunnen hebben (van in 1984 300.000 arbeidsplaatsen).

Voor degenen die niet in 'macro' of niet in modellen geloven (of in geen van beiden), is grafiek III.5 van het CEP wellicht een aardige illustratie van het belang van de loonhoogte voor de werkgelegenheid. We zien daarin dat de toena-

me van de werkloosheid in Nederland sterk is geconcentreerd bij de laagst betaalden. De verklaring daarvoor wordt gegeven in grafiek III.4. In Nederland is, met name door het relatief hoge niveau van het wettelijke minimumloon, het loongebouw veel meer in elkaar gedrukt, waardoor de lager gekwalificeerde arbeidskrachten relatief te duur zijn geworden en het eerst hun baan verliezen. Het belang van dit soort effecten is ook aangetoond in econometrische studies 3).

Een vergelijking van de werkgelegenheidsontwikkeling in de Verenigde Staten en Nederland (c.q. Europa) laat dramatische verschillen zien.

Uit de tabel blijkt dat de arbeidsproductiviteit in de VS zich in vergelijking met die in Europa matig heeft ontwikkeld. Een gelijke stijging van het bruto nationale produkt genereert dus een veel sterkere toename van werkgelegenheid in de VS dan in Europa. De economische theorie suggereert 4) dat de prijs van arbeid een belangrijke determinant kan zijn van (arbeidsbesparende) technische vooruitgang. Alles wat voorts bekend is over de verschillen in loonontwikkeling tussen de VS en Europa (met name ook de differentiatie naar bedrijfstakken) en de verschillen in afwentelingseffecten maakt het plausibel dat de loonkostenontwikkeling in belangrijke mate verantwoordelijk is voor de desastreuze werkgelegenheidsontwikkeling in Europa, en vooral in Nederland.

Institutionele beperkingen van flexibiliteit

De onaantrekkelijkheid van de factor arbeid vormt de kern van het werkloosheidsprobleem. De inzet van arbeid in productieproces hangt niet alleen af van de loonhoogte.

* Hoogleraar Algemene Econometrie Katholieke Hogeschool Tilburg.

1) L.H.M. Bosch, W. Driehuis, P.J. van den Noord en F.E.M. Ouddeken, *Het werkgelegenheidswonder in de Verenigde Staten: mythe of werkelijkheid?*, OSA-Voorstudie nr. 4, 1985.

2) Zie b.v. *Centraal economisch plan 1986*, tabel III.7.

3) Bij voorbeeld R.A. Meyer en D.A. Wiene; Discontinuous distributions and missing persons: the minimum wage and unemployed youth, *Econometrica*, jg. 51, 1983, blz. 1677 - 1698.

4) Zie bij voorbeeld D.W. Jorgenson, Econometric methods for modelling producer behaviour, te verschijnen in *Handbook of econometrics*, deel III.

Tabel. Productie, werkgelegenheid en arbeidsproductiviteit in de Verenigde Staten, Europa en Nederland, 1960 – 1985, gemiddelde jaarlijkse procentuele verandering

	1960 – 1973	1973 – 1981	1982	1983	1984 a)	1985 b)
Productie						
– Verenigde Staten	4	2,3	–2,3	3,6	6,8	3
– Europa	4,6	2	0,6	1,1	2,3	2,5
– Nederland	5	1,9	–1,6	0,4	2,0	2,0
Arbeidsproductiviteit c)						
– Verenigde Staten	2	0,2	–1,4	2,3	2,5	0,5
– Europa	4,4	1,9	1,6	1,9	2,3	2,2
– Nederland	3,8	1,2	–1,2	1,5	2,3	1,5
Werkgelegenheid d)						
– Verenigde Staten	2	2,1	–0,9	1,3	4,3	2,5
– Europa	0,2	0,1	–1,0	–0,8	0	0,3
– Nederland	1,2	0,7	–0,4	–1,9	–0,3	0,5

a) Voorlopige cijfers.

b) Raming OECD.

c) Gedefinieerd als productie per werkende.

d) Gemeten in personen.

Bron: L.H.M. Bosch e.a., *Het werkgelegenheidswonder in de Verenigde Staten: mythe of werkelijkheid?*, OSA-voorstudie nr. 4, 1985.

Een ondernemer die een werknemer aanneemt, neemt daarmee een zeker risico. Het is moeilijk reeds bij het begin in te schatten hoe goed een werknemer zal functioneren, het is ook moeilijk in te schatten hoe lang de werknemer nodig zal zijn. De relatieve omslachtigheid en moeilijkheid van ontslagprocedures in Nederland maakt dat een ondernemer terughoudend zal zijn bij het aannemen van nieuwe werknemers. In de VS, waar ontslagprocedures meestal eenvoudig zijn, kunnen werkgevers het zich veroorloven veel minder selectief te zijn. Ze kunnen een deel van het risico (vermindering van de omzet van de onderneming, het beneden verwachting functioneren van een employee, technologische veranderingen die een organisatorische verandering nodig maken, e.d.) op de werknemer afweten.

De kieskeurigheid van Nederlandse ondernemers bij het aantrekken van arbeid heeft voor de werkzoekenden verscheidene onaangename gevolgen. Zelfs in tijden van betrekkelijk lage werkloosheid duurt het nog vrij lang voordat men een baan heeft, terwijl 'risicogroepen' bij voorkeur worden gemeden. Wat dit laatste betreft: het risico van het aannemen van een langdurig werkloze zal bij voorbeeld vaak te groot worden geacht, waardoor deze vrijwel elke kans wordt ontnomen de eigen kwaliteiten te bewijzen 5).

Flexibiliteit van de factor arbeid komt niet alleen tot uitdrukking in de mogelijkheid het aantal werknemers snel aan te passen. Regels voor het maximale aantal te werken uren per dag en per week, afgedwongen algemene arbeidsduurverkorting e.d., belemmeren een zo goed mogelijke aanpassing van de factor-inzet aan de vraag naar het produkt van een onderneming.

Ik wil geenszins betogen dat alle regels die de flexibiliteit van de inzet van arbeid beperken, dienen te worden afgeschaft. Men dient zich echter te realiseren dat elk van de genoemde beperkingen een prijs heeft in die zin dat het de kostprijs van Nederlandse producten verhoogt en de werkgelegenheid heeft verminderd.

Er is nog een ander pakket van institutionele beperkingen dat de werkgelegenheid negatief beïnvloedt. Zoals in het CEP nog eens wordt geïllustreerd leidt het Nederlandse belasting- en socialezekerheidssysteem voor sommige groepen tot zeer hoge marginale tarieven, die een regelrechte uitnodiging zijn het (niet noodzakelijk illegale) informele circuit te betreden. De uitbreiding van het informele circuit gaat gepaard met een afbrokkeling van de officiële werkgelegenheid, waardoor de premiedruk weer wordt verhoogd, de marginale tarieven verder stijgen en deelname aan de informele economie nog aantrekkelijker wordt. Deze vicieuze cirkel is nog versterkt door de algemene arbeidsduurverkorting (adv) die tegelijkertijd de mensen inkomen

afnam en hun tijd ter beschikking stelde om de inkomensachteruitgang informeel te compenseren.

Hoe nu verder?

Het voorgaande betoog steunde mede op de analyses die in het CEP te vinden zijn. De beleidsaanbevelingen die erop kunnen worden gebaseerd zijn betrekkelijk traditioneel, maar daarom niet minder overtuigend.

Eerst en vooral dient er gestreefd te worden naar een vooral *arbeidsgebruikende* economische groei. Ten einde de gemiddelde arbeidsproductiviteit zo langzaam mogelijk te laten stijgen, is een *matige stijging van bruto lonen noodzakelijk*. De overheid kan daar in de belasting- en premiesfeer het hare toe bijdragen. Met de opstellers van het CEP verwacht ik onder die omstandigheden een aanzienlijk grotere toename van de werkgelegenheid per procent economische groei dan we in het verleden gewend zijn geweest. De vaak gehanteerde verwijzingen naar de gouden jaren vijftig en zestig en de betrekkelijk langzaam stijgende werkgelegenheid in die tijd, is in dit verband irrelevant. In die tijd steeg de werkgelegenheid niet harder, eenvoudigweg omdat er niet meer arbeid beschikbaar was.

Naast een lage gemiddelde loonstijging is vooral een grotere *differentiatie* in de loonontwikkeling nodig. De samenstelling van het werklozenbestand naar scholingsniveau maakt duidelijk dat sommige categorieën werknemers te duur zijn. Een flinke verlaging (of afschaffing) van het minimum loon is in dit verband onvermijdelijk. Hierbij moet nadrukkelijk worden aangetekend dat de bruto loonkosten van sommige categorieën arbeid een flessehals vormen. In de netto sfeer dienen wel degelijk minimum-inkomensgrenzen een essentieel onderdeel van het sociale beleid te zijn. Ik betreur het in dit verband dat het idee van het *basisinkomen* niet de serieuze aandacht heeft gekregen die het verdient.

In de derde plaats moeten zoveel mogelijk institutionele knelpunten worden opgeruimd. Veel wetten en regels die zijn ontstaan om de werknemers te beschermen schieten hun doel voorbij. Ze maken arbeid een onaantrekkelijke productiefactor. Nieuwe flexibele vormen van *arbeidscontracten* zijn nodig om de Nederlandse economie de wendbaarheid te geven die nodig is om de internationale concurrentieslag te overleven.

Mijn vierde aanbeveling lijkt een vrome wens: het groeitempo van de economie moet omhoog. Ik ben echter van mening dat de bovengenoemde drie aanbevelingen de voorwaarden scheppen voor een economische groei die veel hoger is dan wat we de afgelopen jaren hebben gezien. Een andere belangrijke voorwaarde voor sterke economische groei is dat de overheid voorzichtig is met haar restrictieve beleid. Ondanks veranderingen ten goede in de laatste jaren is enige *vraagstimulering* (bij voorbeeld via overheidsinvesteringen) geen overbodige luxe.

Een apart woord verdient de veel bepleite algemene arbeidsduurverkorting. Het pleidooi voor adv is gebaseerd op een simplistische economische analyse waarin de totale werkgelegenheid als gegeven wordt beschouwd. Zo'n analyse is volstrekt onvoldoende om een beleid op te baseren. Naar mijn mening heeft het streven naar adv tot nu toe vooral de aandacht afgeleid van de werkelijke oorzaken van de werkloosheid, terwijl de pogingen tot geforceerde invoering arbeid nog onaantrekkelijker hebben gemaakt dan die al was. Het resultaat van een en ander is moeilijk te meten.

5) Zelfs niet tegen een exorbitant laag loon. De 'efficiency wage hypothesis' suggereert dat het aantrekkelijker is om een normaal loon te betalen aan een 'veilige' werknemer dan een laag loon aan een risicogeval (een mogelijke 'lemon'). Zie bij voorbeeld J.L. Yellen, Efficiency wage models of unemployment, *American Economic Review* nr. 74, 1984, papers and proceedings, blz. 200 – 205. Van het eerder genoemde SEO-rapport, laat tabel 4/5 zien dat de gemiddelde werkloosheidsduur in Nederland in 1973 en 1975 boven de zes maanden lag en in de VS op ruim twee maanden. Overigens wordt dit verschil mede verklaard uit verschillen in uitkeringshoogten bij werkloosheid (vgl. A. Lancaster and A. Chester, An econometric analysis of reservation wages, *Econometrica*, jg. 51, 1983, blz. 1661 – 1676.

Naar mijn opvatting heeft adv bitter weinig arbeidsplaatsen opgeleverd.

De simulatieresultaten die in tabel V.28 van het CEP staan vermeld, ondersteunen dit vermoeden. Het leeuwedeel van de arbeidsplaatsen die adv lijkt op te leveren vindt men in de overheidssector waar *per veronderstelling* een herbezettingspercentage van 75% is gehanteerd.

Zolang adv op vrijwillige basis voor bepaalde groepen werknemers kan worden ingevoerd, is daar natuurlijk niets

tegen. Zo gauw het wordt geforceerd en ook wordt opgelegd aan categorieën arbeid waar grote behoefte aan is dan frustreert het de economische groei die juist nodig is om de werkloosheid merkbaar te verminderen. Algemene adv is gebaseerd op een gebrekkige analyse en werkt gemakkelijk averechts. Of anders gezegd: algemene adv is slechte economie en het is slecht voor de economie.

A. Kapteyn